

ВІДГУК

офіційного опонента, доктора історичних наук, професора

Константінової Вікторії Миколаївни

на дисертаційну роботу

ДРОБНОГО Віктора Сергійовича

**«СОЦІАЛЬНО-ЕКОНОМІЧНИЙ ТА КУЛЬТУРНИЙ РОЗВИТОК ПОСЕЛЕНЬ
ОДЕСЬКОГО ПОВІТУ ХЕРСОНСЬКОЇ ГУБЕРНІЇ (XIX – ПОЧАТОК
XX СТ.)»**

**подану до захисту на здобуття наукового ступеня доктора філософії
за спеціальністю 032 – Історія та археологія,
галузь знань 03 – Гуманітарні науки.**

**1. Актуальність обраної теми дисертаційної роботи та її зв'язок із
напрямами науково-дослідних робіт.**

Через російську військову агресію нині Одещина з незavidною періодичністю згадується на шпальтах провідних видань світу. «Русский мир» всіма способами намагається загарбати і цю частину українського Півдня. Серед інструментів для цього широко використовується весь набір імперських наративів щодо «Новоросії», «цивілізаторської місії Росії», «ісконно російських земель» тощо. За таких умов надзвичайно важливо всебічно і глибоко вивчати кожен аспект історії цих територій часів їхнього перебування у складі Російської імперії. З огляду на це актуальність дослідження не викликає сумніву.

Дисертація виконана відповідно до планової теми кафедри історії Миколаївського національного університету імені В. О. Сухомлинського «Історія Півдня України в модерний та новітній час у контексті загальноісторичного розвитку» (державний реєстраційний номер 0118U003979).

**2. Основні наукові положення і висновки, сформульовані в
дисертації, їх новизна, ступінь обґрунтованості та достовірності.**

У дисертаційному дослідженні чітко сформульована його мета, що полягає у виявленні специфіки соціально-економічного та культурного розвитку поселень Одеського повіту Херсонської губернії у контексті трансформаційних змін і регіональних особливостей XIX – початку XX століття. Цьому підпорядковані дослідницькі завдання, сукупність яких загалом дають змогу досягти поставленої мети.

Наукові положення та висновки дисертаційної роботи обґрунтовані з посиланнями на літературу та джерела, які охарактеризовані автором відповідно у підрозділах «Стан історіографічної розробки теми» і «Джерельна база роботи». Загалом Віктор Сергійович використав 424 позиції джерел і літератури.

Наукові положення і висновки, сформульовані в дисертації, є обґрунтованими, що уможливлено застосуванням інструментарію, схарактеризованого у підрозділі «Теоретико-методологічні засади роботи»: принципів об'єктивності, науковості, історизму, системності, структурності, плюралізму; історичного, регіонального, системного та комплексного підходів; загальнонаукових та також інших методів (проблемно-хронологічного, порівняльно-історичного, історико-типологічного, методів історіографії та джерелознавства тощо).

Загальний обсяг дисертації – 311 сторінок, з них основного тексту – 195 сторінок.

Структура дисертації є логічною та виваженою, вона містить всі необхідні складові та підпорядкована досягненню поставленої мети. У вступі переконливо обґрунтована актуальність дослідження; зазначений зв'язок роботи із науково-дослідними темами університету; визначені об'єкт та предмет, мета та дослідницькі завдання, хронологічні та географічні межі, методологія дослідження, наукова новизна; сформульоване практичне значення дослідження; наведено дані стосовно особистого внеску здобувача, апробації результатів дослідження, наукових публікацій автора.

Крім традиційного для дисертацій з історії розділу «Історіографія, джерельна база та методологія дослідження», робота структурована в розділи «Становлення та трансформація поселень Одеського повіту в XIX – на початку XX ст.» (де окремі підрозділи присвячені динаміці освоєння та заселення земель, стану та структурі поселень Одеського повіту); «Формування базових галузей господарства» (з окремими підрозділами, що висвітлюють питання землеволодіння та землекористування, особливостей розвитку сільського господарства та його товаризації, зародження та трансформації нових галузей господарства) і «Особливості освітянсько-просвітницького простору Одеського повіту Херсонської губернії» (з підрозділами «Особливості формування і розвитку шкільної освіти у поселеннях повіту», «Розвиток позашкільної, професійної спеціалізованої освіти та просвітницька діяльність у поселеннях повіту»).

Висновки, сформульовані Віктором Сергійовичем Дробним, відповідають поставленим ним завданням. Достовірність та наукова новизна дослідження не викликають сумнівів.

Новизна зумовлена тим, що великою мірою на основі джерел, основну масу з яких вперше введено до наукового обігу, було простежено життєдіяльність поселень Одеського повіту Херсонської губернії у XIX – на початку XX ст. Крім того, ціла низка аспектів соціально-економічного та культурного розвитку знайшла подальшого розвитку та поглиблення.

Звернемо увагу, що автор намагався сформулювати і рекомендації відносно перспектив дослідження, які можуть стати предметом окремих наукових праць.

3. Повнота викладення наукових положень, висновків і рекомендацій у наукових публікаціях.

За темою дисертації здобувач видав 21 публікацію, включно з 1 статтею, опублікованою у періодичному науковому виданні країни ЄС («IntellectualArchive»), 4 статтями у наукових фахових виданнях України,

включених до міжнародних наукометричних баз, а також 16 публікаціями, що додатково відображають результати дослідження. Усі ці публікації прямо пов'язані з темою дисертації та розкривають її окремі аспекти. 1 публікація видана у співавторстві з науковим керівником. Фактів порушення здобувачем академічної доброчесності не виявлено. На усі використані в роботі джерела інформації є посилання.

4. Ідентичність змісту анотації основним положенням дисертації.

Аналіз змісту анотації засвідчує її відповідність викладеним у тексті дисертації основним положенням. Анотація не включає в себе таких ідей і положень, які відсутні в основній частині дисертаційного дослідження.

Згідно з діючими вимогами, анотація подана українською та англійською мовами. В обох мовних варіантах дисертант лаконічно окреслив основні результати свого дослідження, звернув увагу на наукову новизну (хоча і не використовуючи цього слова), практичне значення роботи та перспективні напрями подальших досліджень.

Як анотація, так і текст дисертації оформлені відповідно до вимог, визначених Міністерством освіти та науки України.

5. Дискусійні положення та зауваження щодо змісту дисертаційної роботи і окремих її положень.

В цілому позитивно оцінюючи дисертаційну роботу, маємо звернути увагу на наступні дискусійні питання та зауваження:

1. Винісши в назву дисертації термін «поселення», пан Дробний не розтлумачує його в підрозділі «Теоретико-методологічні засади роботи», натомість в тексті використовуються терміни «малі поселення Півдня України» (стор. 2, 18, 43, 57) та «сільські поселення» (стор. 3, 19). І хоча дисертант не пише про це напрямку, як ми розуміємо, він відносить до них поселення сільського типу включаючи «містечка [! – В. К.], села, селища (в джерелах «дерєвні»)» на основі визначення «специфіки традиційного для Російської імперії розподілення поселень» (стор. 78). Якщо ж автор наполягає на останній тезі, то «традиційними поселеннями» для імперії

були міські (так називалися спеціальні статистичні видання, зокрема, «Городские поселения в Российской империи», «Список городских поселений Российской империи») та військові поселення (кавалерійські військові поселення). І тоді не зрозуміло, чому містечка віднесені до визначеної категорії.

З тексту роботи проглядається, що мова йде про поселення сільського типу (стор. 18). При їх описі до них включається й інформація про сільці, казенні ділянки (стор. 83), хутори (стор. 4, 54, 60, 64, 65, 69, 76 та ін.), приватні маєтки (стор. 5, 32, 87 та ін.), причому останні разом із економіями, поштовими станціями зараховуються до «специфічних категорій» (стор. 87). Звернемо увагу, що дифініції та типології – є складним завданням для вивчення проблем заселення та колонізації Південної України і тут варто б було звернути увагу на методологію типології міських та сільських поселень, яка може бути ключем для розуміння проблеми. Мова йде як про напрацювання сучасних гуманітарних студій так і робіт більш раннього часу, зокрема, роботи П. Семенова-Тян-Шанського¹

2. Є сумніви щодо коректності формулювання хронологічних рамок дисертаційного дослідження – початок XX ст., адже вони обумовлюється початком Першої світової війни (стор. 19). Автор наголошує, що йому «доводиться виходити за визначені хронологічні рамки, що зумовлено прагненням дослідити історичні передумови та чинники, які вплинули на процес становлення та трансформації поселень Одеського повіту Херсонської губернії наприкінці XVIII – на початку XIX століття», при цьому він присвячує цілий підрозділ такому «виходу» («Динаміка освоєння та заселення земель у кінці XVIII – першій чверті XIX ст.»). Незрозуміло чому вивчення цієї динаміки закінчується першою чвертю XIX ст.

¹Семенов-Тян-Шанский В. П. Город и деревня в Европейской России. СПб. : 1910. 212 с.; Географическо-статистический словарь Российской империи / Сост. П. Семенов. Т. I. СПб. : Тип. В. Безобразова и компании, 1863. VIII+716 с.

3. Аналізуючи історіографію питання автор не звернув увагу на знакові студії з історії колонізації – доробок Наталі Полонської-Василенко, які є основою для розуміння процесу заселення та освоєння Південної України і визначають усталені в сучасній історіографії напрямки колонізації. Опрацювання цих робіт значно поглибило б дослідження проблеми.

Аналізуючи сучасний стан розвитку історіографії історії регіону з поля зору випали праці присвячені вивченню сільського простору, чисельні дослідження з історичної урбаністики, які розглядають село та місто як нерозривний процес. Зокрема, роботи Ю. Присяжнюка, О. Приймака, В. Константинової. Окрім цього, знані науковці зараховані в тексті роботи до кагорти краєзнавців (стор. 35).

5. Вивчаючи специфіку джерельної бази у підрозділі «Джерельна база роботи» дисертант розподіляє актуалізовані джерела на архівні матеріали, урядові постанови, статистичні джерела, земські видання та матеріали періодичної преси, картографічні видання. Разом із цим, описуючи виділені групи джерел, Віктор Сергійович не завжди дотримується цього розподілу, зокрема, довідкові та земські видання при описі потрапили одночасно до другої та четвертої групи джерел (стор. 47, 49-50). Незрозуміло, чому до четвертої групи (земські видання та матеріалам періодичної преси) включено і «Ілюстрований путівник Південно-Західної залізниці».

3. В підрозділі «Теоретико-методологічні засади роботи» згадані принципи об'єктивності, науковості, історизму, системності, структурності, плюралізму; історичного, регіонального, системного та комплексного підходів; загальнонаукові та інші методи (проблемно-хронологічний, порівняльно-історичний, історико-типологічний, методами історіографії та джерелознавчого дослідження тощо). Разом із цим конкретних прикладів застосування цих принципів, підходів та методів явно бракує, а автор обмежується загальним поясненням їх

сутності. Зокрема, як зазначено «Математично-статистичний метод... застосовувався при складанні таблиць та обробці цифрових даних, на основі яких визначалися якісні та кількісні показники дослідження», тож виникає питання чому такі таблиці не увійшли в додатки та не проаналізовані в тексті роботи. Використання цього методу вкрай необхідно при вивченні питань динаміки сільських поселень Одеського повіту Херсонської губернії. Разом із цим, ми погоджуємось, що в роботі «широко застосовано» (стор. 56) описовий метод і його конкретизація не вимагає пояснень. Наголосимо, що сучасна історіографія передбачає не описовість, а аналітику.

6. Досліджуючи питання появи та розвитку поселень Одеського повіту Херсонської губернії автор на основі статистичних видань окреслює «класифікацію колонізації» і виділяє народну; казенно-слобідську; поміщицьку; іноземну. Далі в тексті зазначено, що «доцільним є об'єднати казенно-слобідську та іноземну колонізації та озаглавити цей тип освоєння земель – урядовою колонізацією» (стор. 60) і тут постає питання відносно поміщицької колонізації, яка «не увійшла до такого об'єднання». Нагадаємо, що сучасні дослідники продовжують виділяти в самостійний напрямок і міську колонізацію орієнтуючись на студії Наталі Полонської-Василенко.

7. Має місце низка технічних огріх у тексті дисертації: «рамками періоду» (стор. 32), «котрий несе цікавість для нашого дослідження» (стор. 82), «державні селян» (стор. 93), «виділені суми не вживалися за призначенням» (стор. 168), «було зроблено внутрішні удосконалення» (стор. 169) та ін.

Загальний висновок.

Висловлені у «Відгуку» роздуми і зауваження не впливають на загальну позитивну оцінку дисертації. Віктор Сергійович Дробний продемонстрував високий рівень професійної підготовки, вміння проводити ґрунтовний науковий аналіз історичного та історіографічного матеріалу, у

повному обсязі впоралася з основними завданнями, які впливають з мети дослідження.

Дисертаційна робота «Соціально-економічний та культурний розвиток поселень Одеського повіту Херсонської губернії (XIX – початок XX ст.» є цілісним завершеним науковим дослідженням та відповідає вимогам порядку присудження ступеня доктора філософії та скасування рішення разової спеціалізованої вченої ради закладу вищої освіти, наукової установи про присудження ступеня доктора філософії» (Постанова Кабінету Міністрів України від 12.01.2022 р. № 44), а її автор заслуговує на присудження наукового ступеня доктора філософії з галузі знань 03 Гуманітарні науки за спеціальністю 032 Історія і археологія.

Опонент –

доктор історичних наук,

професор кафедри історії та філософії

Бердянського державного

педагогічного університету

В.М. Константінова

Підпис В.М. Константінової засвідчую:

Вчений секретар БДПУ

О.І. Попова